

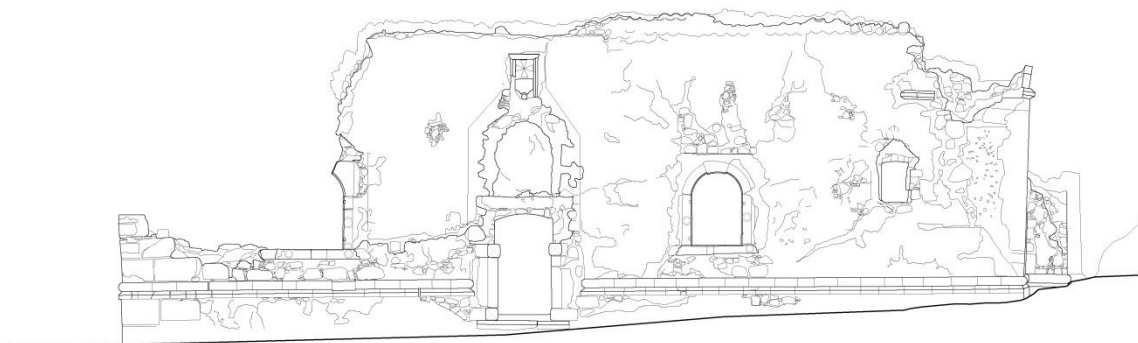
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ι. ΜΟΝΗ ΑΓΙΩΝ ΦΑΝΕΝΤΩΝ
ΣΤΗΝ ΣΑΜΗ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

ΜΕΛΕΤΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΜΑΪΟΣ 2015

ΠΡΟΜΕΛΕΤΗ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΓΙΩΡΓΟΣ ΝΙΝΟΣ, αρχιτέκτων - αναστηλωτής

ΣΤΑΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ **Π. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, Β. ΚΑΣΙΜΗΣ, Ν. ΠΑΠΑΗΛΙΟΥ**, πολ. μηχανικοί

ΜΕΛΕΤΗ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ **ΛΙΘΟΥ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ**, έργα συντήρησης

ΕΙΔΙΚΟΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ δρ. **ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ**, αρχιτέκτων - αναστηλωτής

Περιεχόμενα

Πρόλογος

A. Περιγραφή του μνημείου

A.1 Εισαγωγικά

A.2 Ιστορικά

A.3 Αναλυτική περιγραφή

B. Παθολογία - Διάγνωση

B.1 Κατάσταση διατήρησης – νεώτερες επεμβάσεις

B.2 Καταγραφή και αξιολόγηση προβλημάτων

Γ. Πρόταση

Γ.1 Αξιολόγηση

Γ.2 Στόχοι και αρχές της επέμβασης

Γ.3 Προτεινόμενες επεμβάσεις

Πρόλογος

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης αποτελεί η αποκατάσταση του καθολικού της μονής των Αγίων Φανέντων και του παρακείμενου παρεκκλησίου του Αγίου Νικολάου, που βρίσκονται στην ακρόπολη της Αρχαίας Σάμης στην Κεφαλονιά. Στο παρόν στάδιο της προμελέτης περιλαμβάνεται αφενός η αποτύπωση και η τεκμηρίωση των μνημείων και αφετέρου η διατύπωση προτάσεων αποκατάστασης. Η ομάδα μελέτης αποτελείται από τον Γιώργο Νίνο, αρχιτέκτονα – αναστηλωτή ΕΜΠ, τους πολιτικούς μηχανικούς Παναγιώτη Παναγιωτόπουλο, Βασίλη Κασίμη και Νικόλαο Παπαηλιού και τις συντηρήτριες Ιωάννα Δογάνη και Αμερίμνη Γαλανού. Για τις ανάγκες της μελέτης πραγματοποιήθηκε πλήρης αποτύπωση των μνημείων, τον Δεκέμβριο του 2014, με την συμβολή της τοπογράφου μηχανικού Ελευθερίας Τριάντου και την συνεργασία του αρχιτέκτονα-αναστηλωτή Γιάννη Σταυρόπουλου. Σημαντικό ρόλο συμβούλου σε θέματα τεκμηρίωσης είχε ο καθηγητής της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Πανεπιστημίου Πατρών δρ. Σταύρος Μαμαλούκος, αρχιτέκτων – αναστηλωτής, τον οποίο ευχαριστούμε θερμά για την πολύτιμη συμβολή του.

Η μελέτη ανατέθηκε τον Νοέμβριο του 2014 από την Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού μετά από σχετική πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος. Ευχαριστίες οφείλονται τόσο στην Ελληνική Εταιρεία που ενέταξε στους στόχους της πολύπλευρης δραστηριότητά της την εκπόνηση μελετών αποκατάστασης των μνημείων της Κεφαλονιάς, όσο και στον χορηγό της μελέτης κ. Θανάση Μαρτίνο του οποίου η προσφορά υπήρξε καθοριστική για την υλοποίηση της παρούσας μελέτης. Για την συνδρομή του και την γενικότερη υποστήριξη ευχαριστούμε θερμά τον αρχαιολόγο Κωνσταντίνο Κουτσαδέλη. Σημαντική για την κατανόηση του μνημείου και της πρόσφατης ιστορίας του ήταν η συμβολή του π. Γεωργίου Αντζουλάτου, τον οποίο ευχαριστούμε ιδιαίτερα. Με μεγάλη γενναιοδωρία μας υποστήριξε και έθεσε υπόψη μας σημαντικά στοιχεία, καρπό της πολύχρονης έρευνάς του για την ιστορία του μοναστηριού. Ευχαριστίες οφείλονται επίσης στην αρχαιολόγο κα. Τένια Ρηγάκου, τον αρχαιολόγο κ. Αντώνιο Γεωργίου και τον κ. Παναγιώτη Τόκκα για τις ενδιαφέρουσες πληροφορίες και το εποπτικό υλικό που μας διέθεσαν και, τέλος, την Έφορο Αρχαιοτήτων κα Ε. Κόλια, για την συνεργασία της σε θέματα της μελέτης και την παροχή κάθε δυνατής διευκόλυνσης κατά την εκπόνησή της.

Εικ. 1 Γενική αεροφωτογραφία της Σάμης και των αρχαίων ακροπόλεων (Google Earth).

Α. Περιγραφή του μνημείου

Α.1 Εισαγωγικά

Εικ. 2 Άποψη από το μοναστήρι προς τον κόλπο της Σάμης και τον οικισμό του Καραβόμυλου.

Εικ. 3 Γενική αεροφωτογραφία της Σάμης. Με κίτρινο περίγραμμα σημειώνονται τα όρια του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου.

Η Μονή των Αγίων Φανέντων βρίσκεται στην κορυφή ενός κατάφυτου λόφου με υψόμετρο 226μ., στα νοτιοανατολικά της Σάμης Κεφαλληνίας. Πρόκειται για τον λόφο «της Κυάτιδος», εκεί όπου άλλοτε βρισκόταν η νοτιοδυτική ακρόπολη της αρχαίας πόλης. Περιβάλλεται από τα τείχη της Σάμης που περιτρέχουν με συνολικό μήκος 3.400 μ. τόσο τον λόφο της Κυάτιδος όσο και τον μεγαλύτερο λόφο της βορειοανατολικής ακρόπολης, ο οποίος είναι γνωστός ως «Κάστρο». Από το λόφο της Κυάτιδος εποπτεύονταν τα στενά μεταξύ Κεφαλονιάς και Ιθάκης αλλά και η ευρύτερη θαλάσσια περιοχή προς τα βόρεια. Σήμερα το οπτικό πεδίο από τον λόφο είναι περιορισμένο στον κόλπο της Σάμης προς τον οικισμό του Καραβόμυλου καθώς στα νεώτερα χρόνια μετά τον σεισμό του 1953 ο χώρος της μονής δεντροφυτεύτηκε περιμετρικά με πεύκα.

Το 1994 με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Α1/Φ43/36545/1887/08-08-1994 (ΦΕΚ 647/Β/26-08-1994) χαρακτηρίστηκε ως αρχαιολογικός χώρος η ευρύτερη περιοχή της αρχαίας πόλης της Σάμης, ενώ την επόμενη χρονιά με την ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Α1/Φ06/22431/1258/09-05-1995 (ΦΕΚ 468/Β/26-05-1995) Υπουργική Απόφαση και την τροποποίηση του 2004 (ΥΑ ΥΠΠΟ/ΓΔΑΠΚ/ΑΡΧ/Α1/Φ06/18940/1182/3-3-2004 - ΦΕΚ 508/Β/5-3-2004) καθορίστηκαν οι ζώνες προστασίας του αρχαιολογικού χώρου.

Εικ. 4 Γενική αεροφωτογραφία της Σάμης. Με κίτρινο χρώμα σημειώνεται η διαδρομή από το λιμάνι της πόλης προς το μοναστήρι.

Η πρόσβαση στο μοναστήρι γίνεται μέσω ασφαλτοστρωμένου δρόμου μήκους 5,5 περίπου χλμ. από το λιμάνι της Σάμης, που φθάνει σε απόσταση λίγων μέτρων από την ανατολική πλευρά του μοναστηριακού συγκροτήματος. Εναλλακτικό τρόπο προσέγγισης της μονής παρέχει βατό μονοπάτι που ξεκινά 50 περίπου μέτρα πριν από την είσοδο του σύγχρονου νεκροταφείου της Σάμης και ανηφορίζει στο λόφο της Κυάτιδος.

Το μοναστηριακό συγκρότημα προσκολλάται σε τμήμα του αρχαίου τείχους, στο μέσον του οποίου σώζεται ορθογώνιος πύργος. Πτέρυγες κελιών κατά την βόρεια, δυτική, νοτιοδυτική και νοτιοανατολική πλευρά διαμορφώνουν εσωτερική αυλή, στο νότιο τμήμα της οποίας υψώνεται το καθολικό της μονής. Η είσοδος στο μοναστήρι γίνεται μέσω πύλης που ανοίγεται στην νοτιοανατολική πλευρά του περιβόλου. Το καθολικό ανήκει στον τύπο της μονόκλιτης ξυλόστεγης βασιλικής, που είναι εξαιρετικά διαδεδομένος στα Επτάνησα.

Ένα μονοπάτι μήκους 100 μ. οδηγεί από την πύλη της μονής προς τα νοτιοδυτικά στο ναό του Αγίου Νικολάου. Πρόκειται επίσης για μονόχωρο ξυλόστεγο ναό, κοιμητηριακό της μονής που εξυπηρετούσε επιπλέον τις λατρευτικές ανάγκες του οικισμού Βίγλα.

Εικ. 5 Γενική αεροφωτογραφία της μονής Αγίων Φανέντων.

+ΑΝΑΚΑΙΝΙ

ΣΘΗΘΕΙΟΣΝ[ΑΟΣ]

Τ[Ω]Ν[Α]ΓΙ[ΩΝ]Φ[ΑΝΕ]ΝΤ[ΩΝ]+ΣΕ

Ρ[Α]Φ[ΕΙ]ΜΙ[Ε]Ρ[Ο]Μ[Ο]Ν[Α]Χ[ΟΣ]+Ζ[ΕΡ]Β[Ο]Σ

1633

Εικ. 6 Η κτητορική επιγραφή στον νότιο τοίχο του Καθολικού.

Εικ. 7 Η εικόνα των Αγ. Φανέντων από το τέμπλο του Καθολικού (σήμερα στον ενοριακό ναό της Σάμης).

A.2 Ιστορικά

Η μονή ήταν αφιερωμένη στους Άγιους Θεόδωρο, Γρηγόριο και Λέοντα, τα λείψανα των οποίων σύμφωνα με την παράδοση ευρέθησαν ή “εφάνησαν” σε κοντινό σπήλαιο. Η μνήμη των Αγίων Φανέντων τιμάται την Κυριακή των Αγίων Πάντων. Δεν είναι γνωστό πότε ιδρύθηκε η Μονή, έχουμε όμως ασφαλείς μαρτυρίες για την ύπαρξή της ήδη από τον 13^ο αι.¹, ενώ αρχιτεκτονικά μέλη προδίδουν την ύπαρξη ναού τουλάχιστον κατά τους μεσοβυζαντινούς χρόνους². Φαίνεται όμως πως η περίοδος ακμής του μοναστηριού ταυτίζεται με την περίοδο της ενετοκρατίας.

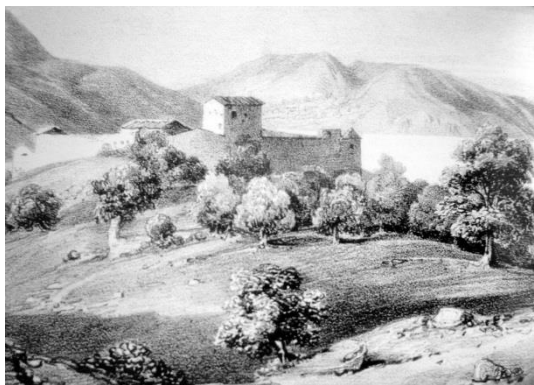
Το 1571 μετά την νικηφόρο έκβαση της ναυμαχίας της Ναυπάκτου ο Ενετός ναύαρχος S. Venier αφιέρωσε στην Μονή των Αγίων Φανέντων εικόνα της Παναγίας, που σήμερα φυλάσσεται στον ενοριακό ναό της Σάμης.

Το σημερινό καθολικό της μονής ανεγέρθηκε το 1633 όπως μαρτυρεί ενεπίγραφη πλάκα τοιχισμένη στην νότια όψη του ναού. Σύμφωνα με την επιγραφή ο ναός ανακαινίστηκε από τον ιερομόναχο Σεραφείμ Ζερβό. Η ανέγερση ενός νέου ναού ίσως να ήταν επιβεβλημένη μετά τους καταστρεπτικούς σεισμούς των αρχών του 17ου αιώνα³. Λίγο αργότερα, το 1654 χρονολογείται η δεσποτική εικόνα των Αγίων Φανέντων από το τέμπλο του καθολικού φιλοτεχνημένη από τον Εμμανουήλ Μόσκο. Στην ίδια εποχή, στα μέσα του 17ου αιώνα, χρονολογείται και ο κοιμητηριακός ναός του Αγίου Νικολάου, που διασώζει ένα σπάνιο σύνολο τοιχογραφιών εκείνης της εποχής.

¹ Αντζουλάτος, Φανέντες, 184-185.

² Εκτός από το μαρμαρίνο γλυπτό που επιστέφει την κτητορική επιγραφή της νότιας όψης υπάρχει αναφορά του Εφόρου αρχαιοτήτων Νικόλαου Γιαννόπουλου το 1922 για μεταφορά στο Μουσείο Αργοστολίου δύο μαρμαρίνων παλαιοχριστιανικών γλυπτών από το δάπεδο του καθολικού και άλλων δύο διακοσμητικών παλαιοχριστιανικών γλυπτών. Τα μαρμάρια γλυπτά χάθηκαν μετά το σεισμό του 1953 (Αντζουλάτος, Προφορικές παραδόσεις, 596-597).

³ Αντζουλάτος, Φανέντες, 189. Μαρτυρούνται σεισμοί κατά τα έτη 1622, 1627 και 1630.

Εικ. 8 Η μονή των Αγ. Φανέντων περί το 1812-1813. Λεπτομέρεια έργου του χαρακτή Jacques Lemercier, στο Stackelberg, Otto Magnus von. *La Grèce. Vues pittoresques et topographiques*, Παρίσι, Chez I. F. D'Ostervald, 1834.

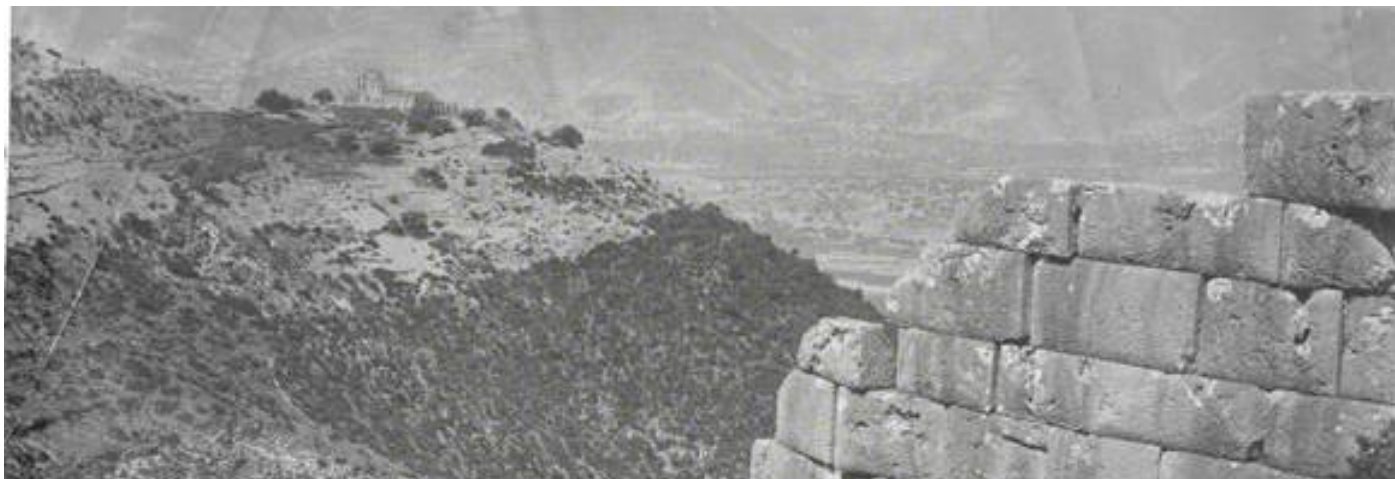
Η μονή αποτελούσε πνευματικό και θρησκευτικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής με μεγάλη περιουσία και έφτασε το 1678 να αποδίδει στους Βενετούς τη μεγαλύτερη φορολογική εισφορά από όλα τα 18 ορθόδοξα μοναστήρια του νησιού⁴. Σταδιακά, κατά τον 18ο αιώνα η μονή παρήκμασε και το 1805, διαλύθηκε με θέσπισμα της Ιονίου Πολιτείας⁵. Οι περιηγητές του 19ου αιώνα βρίσκουν την μονή αποδιοργανωμένη.

Ο Otto Stackelberg, που επισκέφτηκε την μονή των Αγίων Φανέντων περίπου το 1812, δημοσιεύει την παλαιότερη γνωστή απεικόνιση της μονής, έργο του χαρακτή Jacques Lemercier.

Όταν το 1814 επισκέπτεται το μοναστήρι ο Άγγλος περιηγητής Tertius Kendrick περιγράφει την κακή κατάσταση του ναού λέγοντας πως ακόμη και οι μοναχοί φοβούνται να μπουν στο ναό σε θυελλώδεις καιρούς⁶. Μισόν αιώνα αργότερα, το 1870 ο Γερμανός Al. Warsberg αναφέρει, ότι ο μοναδικός μοναχός εργαζόταν στον κήπο εν μέσω των ερειπίων⁷. Κατά τα έτη 1892-1894 εμφανίζεται να φροντίζει το μοναστήρι ο μοναχός Ιωαννίκιος (Ιωάννης Φαραντούρης) γνωστός ως Καλογερογιαννάκης⁸ από τη γειτονική μονή Αγριλίων.

Το 1901, ο ναός και τα κάποια κτίσματα της μονής ανακαινίσθηκαν με δαπάνη του Βαλλιανείου Κληροδοτήματος⁹. Δύο μικρά επισκευασμένα κελιά φιλοξένησαν την οικογένεια του Γρηγορίου και Σταυρούλας Φλωράτου που έζησε στο μοναστήρι από το 1914 μέχρι το 1946. Έκτοτε η μονή παραμένει εγκαταλειμμένη.

Ο καταστρεπτικός σεισμός του 1953 προκάλεσε εκτεταμένες καταστροφές μεταξύ των οποίων την κατάρρευση του καθολικού και του ναού του Αγ. Νικολάου.

Εικ. 9 Άποψη των αρχαίων τειχών και της μονής των Αγ. Φανέντων στο βάθος περί το 1895 (Αρχείο του Κοργιαλενείου Ιδρύματος).

⁴ Αντζουλάτος, Φανέντες, 185.

⁵ Τσιτσέλης, 375. Η περιουσία της μονής περιέρχεται στο δημόσιο στα τέλη του 19ου αιώνα (1882).

⁶ Αντζουλάτος, Περιηγητές, 287.

⁷ Αντζουλάτος, Περιηγητές, 291.

⁸ Αντζουλάτος, Προφορικές παραδόσεις, 597.

⁹ Τσιτσέλης, 376. Λίγα χρόνια πριν, το 1905 μαρτυρείται φωτιά στο εσωτερικό του ιερού κατά την οποία κάηκε μερικώς το τέμπλο και η εφέστια εικόνα του τέμπλου (Αντζουλάτος, Προφορικές παραδόσεις, 597-598).

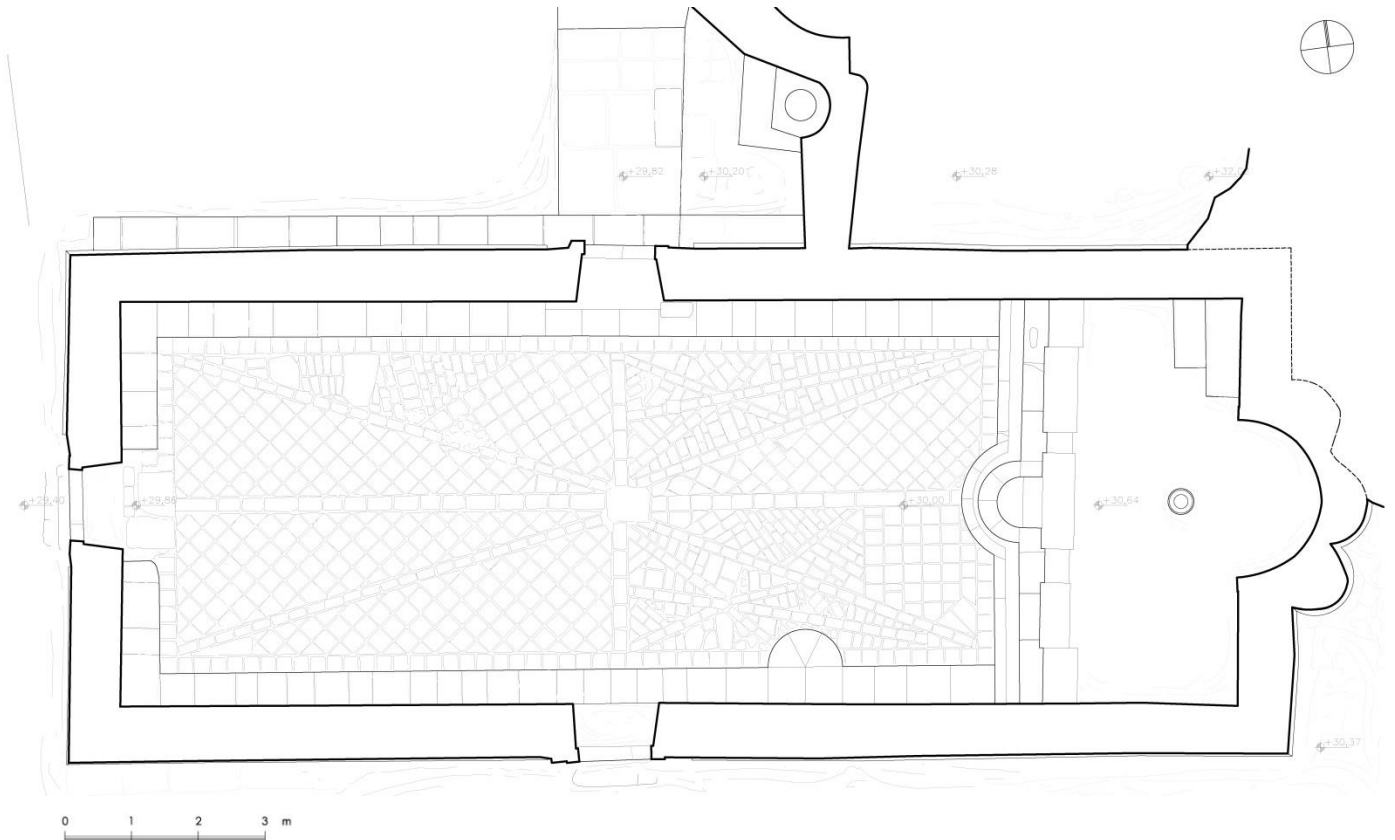
Εικ. 10 Η Σάμη περί το 1890. Στο ύψωμα διακρίνεται η μονή των Αγ. Φανέντων. (<https://www.facebook.com>).

Εικ. 11 Η μονή των Αγ. Φανέντων περί το 1930.

Εικ. 12 Η μονή των Αγ. Φανέντων αμέσως μετά τους σεισμούς του 1953.

Εικ. 13 Κάτοψη του καθολικού.

Α.3 Αναλυτική περιγραφή

Α.3.1 Καθολικό

Πρόκειται για μονόκλιτη βασιλική εσωτερικών διαστάσεων 16,80 x 6,10 μ. και εξωτερικών 18,35 x 7,60 μ. Στην ανατολική πλευρά προεξέχει η ημικυκλική κόγχη του ιερού που εξωτερικά έχει την ιδιότυπη μορφή μιας τριμερούς σύνθεσης από εφαπτόμενα ημικυλινδρικά τμήματα¹⁰. Δύο μικρότερες ημικυκλικές κόγχες διαμορφώνονται στο πάχος του ανατολικού τοίχου εκατέρωθεν της αψίδας του ιερού και μία τρίτη στο ανατολικό άκρο του βόρειου τοίχου χωρίς όμως να διακρίνονται στις εξωτερικές όψεις. Η πρόσβαση στο ναό εξασφαλίζεται από τρεις θύρες στον άξονα της νότιας, δυτικής και βόρειας πλευράς αντίστοιχα. Δύο μεγάλα τοξωτά παράθυρα ανοίγουν σε κάθε μία από τις μακρές πλευρές εκατέρωθεν της θύρας. Ένα μικρότερο παράθυρο στο ανατολικό τμήμα της νότιας όψης αντιστοιχεί στο χώρο του ιερού βήματος. Όμοιο παράθυρο φαίνεται ότι ανοιγόταν στην αντίστοιχη θέση του βόρειου τοίχου, ενώ μικρό παράθυρο πιθανότατα ανοιγόταν στον άξονα της κόγχης του ιερού.

Εικ. 14 Άποψη του καθολικού από τα βορειοανατολικά.

¹⁰ Παρόμοια διάταξη έχει το καθολικό της μονής Στροφάδων που χρονολογείται το 1609.

Εικ. 15 Λεπτομέρεια της τοιχοποιίας.

Εικ. 16 Δυτικό άκρο του βόρειου τοίχου.

Εικ. 17 Επίκρανο δυτικής παραστάδας της νότιας θύρας.

Εικ. 18 Νότια θύρα.

Οι περιμετρικοί **τοίχοι** έχουν πάχος περίπου 0,75 μ. Είναι κτισμένοι από αργολιθοδομή με μικρού και μεσαίου μεγέθους λίθους μεταξύ των οποίων παρεμβάλλονται πολλές λατύπες και πλινθία που συνδέονται με ισχυρό κονίαμα. Μεγαλύτεροι, λαξευμένοι λίθοι που προέρχονται από τα αρχαία τείχη έχουν χρησιμοποιηθεί στη βάση και στις γωνίες του ναού. Αξιοσημείωτο είναι το πλήθος των ακέραιων κεραμικών αγγείων που διακρίνονται ενσωματωμένα στο πάχος της τοιχοποιίας.

Τα **ανοίγματα** διαμορφώνονται με ελαφρά μείωση του πλάτους προς την εξωτερική παρειά των τοίχων, καλύπτονται με κολουροκωνικής μορφής χαμηλωμένα τόξα από λαξευτούς θολίτες και έχουν λίθινα εξωτερικά πλαίσια. Τόσο τα πλαίσια των θυρών όσο και των παραθύρων είναι τοξωτά, έχουν απλή μορφή και επιστέφονται από οριζόντιο γείσο με διαφορετικό κυμάτιο για τις θύρες και απλούστερο για τα παράθυρα. Στα πλαίσια των θυρών εξέχουν με αδρή μορφή οι βάσεις των παραστάδων, τα επίκρανά τους και το κλειδί του τόξου. Τα πλαίσια των παραθύρων φέρουν εξωτερικά περιμετρική πατούρα και εγκοπές πάκτωσης σιδερένιων εξαρτημάτων για την ανάρτηση ξύλινων εξωφύλλων. Μοναδικό διακοσμητικό στοιχείο των πλαισίων αποτελεί το κυμάτιο στα άκρα του οριζόντιου τμήματος στην ποδιά των παραθύρων και η αβαθής χάραξη ομόκεντρων κύκλων σε τυχαίες θέσεις. Από το πλαίσιο του νότιου ανοίγματος του ιερού δεν σώζεται κανένα μέλος. Πιθανότατα πρόκειται για ορθογώνιο απλό πλαίσιο με αετωματική ή τοξωτή ανακουφιστική διάταξη πάνω από το οριζόντιο ανώφλι όμοια με εκείνη της θύρας του βόρειου τοίχου στο παρεκκλήσι του Αγ. Νικολάου.

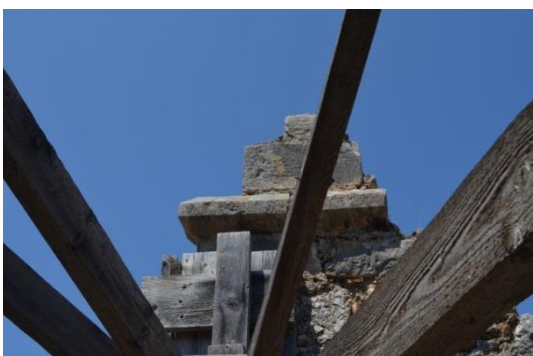
Εικ. 19 Νότιο παράθυρο (ΠΝ2).

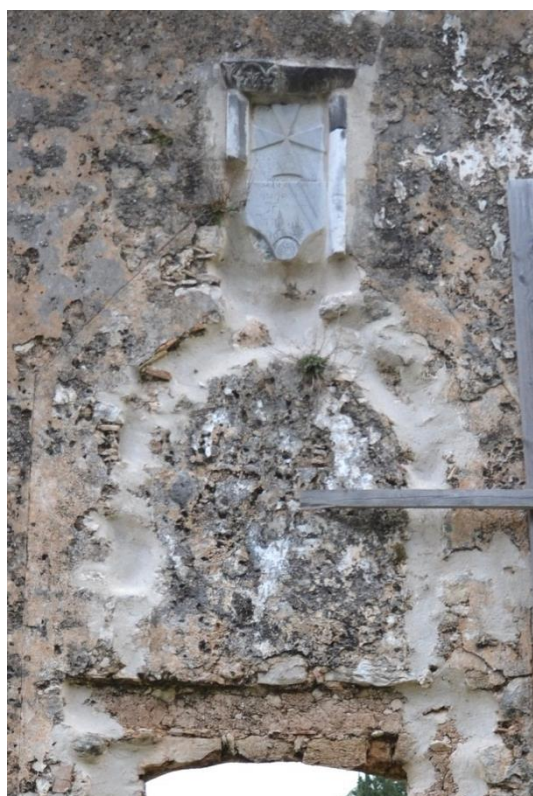
Εικ. 20 Νότιο παράθυρο ιερού (ΠΝ3).

Εικ. 21 Οριζόντιος κοσμήτης κάτω από τα παράθυρα (cordone).

Εικ. 22 Κοσμήτης τρίπλευρης διατομής στην νοτιοανατολική γωνία.

Εικ. 23 Κτητορική επιγραφή και ίχνη διακοσμητικής σύνθεσης πάνω από τη νότια θύρα.

Από τα **κουφώματα** δεν έχει σωθεί κανένα ίχνος εκτός από τις εγκοπές στερέωσής τους στις εσωτερικές παρειές των ανοιγμάτων, πίσω από το εξέχον πλαίσιο.

Οριζόντιος **κοσμήτης** (cordone) περιτρέχει τις όψεις του κτηρίου σε ύψος περίπου 50 εκ. πάνω από τη στάθμη του δαπέδου στο εσωτερικό του ναού. Το τμήμα των τοίχων κάτω από το cordone εξέχει κατά 4 έως 5 εκ. από την εξωτερική παρειά της ανωδομής διαμορφώνοντας με αυτόν τον τρόπο τη βάση του κτηρίου που διακόπτεται από τα θυραία ανοίγματα. Ο κοσμήτης έχει σύνθετη διατομή και αποτελείται από δύο λίθινα μέρη με συνολικό ύψος 35,5 εκ. Το άνω τμήμα έχει ημικυκλική διατομή ενώ το κάτω διαμορφώνεται με δύο επιφάνειες μία κατακόρυφη, συνεπίπεδη με την εξωτερική παρειά της βάσης και μία κεκλιμένη. Δεύτερος κοσμήτης διαθέει το ανατολικό τμήμα του ναού σε ύψος 3,60 μ. πάνω από τον κοσμήτη της βάσης. Έχει τρίπλευρη διατομή και περιτρέχει την ανατολική όψη του ναού και τμήμα των μακρών του πλευρών σε μήκος περίπου 2,50 μ. από την νοτιοανατολική και βορειοανατολική γωνία αντίστοιχα. Άγνωστο παραμένει αν αντίστοιχος κοσμήτης υπήρχε στο δυτικό τμήμα του ναού, η ανωδομή του οποίου είναι πλήρως κατεστραμμένη.

Άγνωστη είναι η μορφή της ανάγλυφης σύνθεσης πάνω από την νότια θύρα, από την οποία σώζονται μόνο τα ίχνη της επί της τοιχοποιίας. Πιθανόν να αποτελείτο από spolia ή άλλα διακοσμητικά μέλη που έχουν πλέον χαθεί. Η **κτητορική επιγραφή** που επιστέφει την όλη σύνθεση αποτελείται από μια μαρμάρινη πλάκα που φέρει ανάγλυφο σταυρό και πλαισιώνεται από spolia. Για την στέψη της έχει χρησιμοποιηθεί τμήμα επιστυλίου από μεσοβυζαντινό τέμπλο.

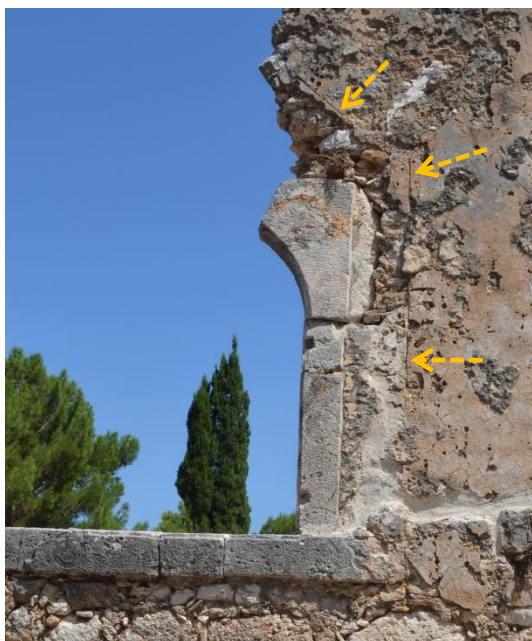

Εικ. 24 Λεπτομέρεια από την στέψη της επιγραφής.

Εικ. 25 Απομίμηση γωνιόλιθων στο αρχικό επίχρισμα της νοτιοδυτικής γωνίας του ναού.

Εξωτερικά η τοιχοποιία καλυπτόταν από **επίχρισμα** που άφηνε ακάλυπτα μόνο τα πλαίσια των ανοιγμάτων και τους κοσμήτες. Διακρίνονται δύο στρώματα επιχρίσματος. Στο αρχικό, που διατηρείται σε μεγάλο μέρος της νότιας πλευράς διακρίνονται στοιχεία που είχαν σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση των όψεων του ναού. Με επίχρισμα είναι κατασκευασμένη η απομίμηση μεγάλων γωνιόλιθων που διατηρείται μόνο στην νοτιοδυτική γωνία του ναού αλλά πιθανότατα θα κοσμούσε και τις υπόλοιπες. Ένα δεύτερο στοιχείο διακόσμησης αποτελούν οι χαράξεις στο επίχρισμα που πλαισιώνουν τα ανοίγματα. Τα εγχάρακτα πλαίσια των παραθύρων έχουν αετωματική απόληξη, ενώ το πλαίσιο της νότιας θύρας περικλείει επίσης την διακοσμητική σύνθεση και την κτητορική επιγραφή πάνω από τη νότια θύρα. Στο επίχρισμα της δεύτερης φάσης δεν διακρίνονται ανάλογα διακοσμητικά στοιχεία, διατηρούνται όμως ίχνη του χρωματισμού. Ενώ το μεγαλύτερο μέρος των εξωτερικών επιφανειών έχει υποκίτρινη απόχρωση παρατηρείται χρωματική διάκριση με έντονη ώχρα σε κατακόρυφες ζώνες πλάτους 55 εκ. στις γωνίες του ναού, σε μία οριζόντια ταινία που αντιστοιχεί στο ύψος του cordone, σε μία δεύτερη οριζόντια ζώνη στη βάση του κτηρίου 60 εκ. χαμηλότερα από το cordone, αλλά και στην απόληξη των τοίχων κάτω από το γείσο της στέγης.

Εικ. 26 Νότιο παράθυρο (ΠΝ1). Διακρίνονται τμήματα του εγχάρακτου πλαισίου.

Εικ. 27 Βόρειο τμήμα δυτικής όψης. Σώζεται ο χρωματισμός κατακόρυφων και οριζόντιων ζωνών.

Εικ. 28 Βόρειο τμήμα της δυτικής πλευράς. Διακρίνονται τα διαδοχικά στρώματα των εσωτερικών επιχρισμάτων.

Εικ. 29 Κόγχη της πρόθεσης.

Εικ. 30 Η τράπεζα της πρόθεσης.

Εσωτερικά ο χώρος διαιρείται στον κυρίως ναό και το ιερό, το δάπεδο του οποίου είναι υπερυψωμένο κατά τρεις βαθμίδες. Τις τρεις πλευρές του κυρίως ναού περιτρέχει βαθμίδα ύψους 14 εκ. και πλάτους 55 εκ. που αποτελεί την **βάση των ξύλινων στασιδίων** για τα οποία δεν έχουμε κανένα στοιχείο. Η συνεχής αυτή βαθμίδα διακόπτεται μόνο στο άνοιγμα της δυτικής θύρας. Μία ημικυκλική διεύρυνση στην νότια πλευρά διακρίνει την θέση του δεσποτικού θρόνου.

Στο **εσωτερικό επίχρισμα** διακρίνονται τρία στρώματα από τα οποία τα δύο πρώτα, που εντοπίζονται και πίσω από την βάση των στασιδίων, φέρουν ίχνη χτυπήματος με αιχμηρό εργαλείο για την επίτευξη καλύτερης πρόσφυσης του μεταγενέστερου επιχρίσματος.

Στον χώρο του ιερού βήματος τόσο η κεντρική αψίδα όσο και οι πλευρικές κόγχες φέρουν απλής μορφής **λίθινο τοξωτό πλαίσιο**. Για την **τράπεζα της πρόθεσης** έχει χρησιμοποιηθεί ενεπίγραφη λίθινη πλάκα με εγχάρακτο σταυρό που χρονολογείται στη μεσοβυζαντινή περίοδο. Η **Αγία Τράπεζα** αποτελείται από ορθογώνια λίθινη πλάκα που σώζεται σε θραύσματα και έναν κίονα με εμφανή την λαξευτή οπή για την κατάθεση των ιερών λειψάνων του εγκαινιασμού. Στην αρχική της θέση, ενσωματωμένη στο δάπεδο του ιερού, διατηρείται η λίθινη υποδοχή του κίονα.

Εικ. 31 Πλάκα της Αγίας Τράπεζας.

Εικ. 32 Κεντρικό τμήμα του δαπέδου.

Εικ. 33 Οι λίθινες βαθμίδες του ιερού.

¹¹ Τα σπαράγματα και τις εικόνες του τέμπλου μας υπέδειξε ο π. Γεώργιος Αντζουλάτος, τον οποίο ευχαριστούμε θερμά.

Το **δάπεδο** του κυρίως ναού είναι επιστρωμένο με κεραμικά πλακίδια και λίθινες πλάκες σε μία σύνθετη διάταξη από κάθετες και διαγώνιες ζώνες που σχηματίζουν τριγωνικά διάχωρα. Στο κέντρο της σύνθεσης πιθανότατα βρισκόταν μαρμάρινη ανάγλυφη πλάκα της παλαιοχριστιανικής περιόδου που μεταφέρθηκε το 1922 στο αρχαιολογικό μουσείο του Αργοστολίου και δεν σώζεται πλέον (βλ. παραπάνω). Στη θέση της έχει τοποθετηθεί απλή λίθινη πλάκα. Το δάπεδο του ιερού αποτελείται από μεσαίου ή μικρού μεγέθους σπαράγματα διαφορετικών ψηφιδωτών δαπέδων της παλαιοχριστιανικής εποχής. Οι βαθμίδες του ιερού είναι λίθινες.

Από το ξύλινο **τέμπλο** του ναού έχουν διασωθεί και φυλάσσονται στη μονή Αγριλίων δύο ακέραιοι κίονες, ενώ ένας κιονίσκος από το δωδεκάορτο και θραύσματα του επιστυλίου έχουν ενταχθεί στο τέμπλο του καθολικού. Δύο θωράκια, δύο βημόθυρα και ο πίνακας που έφρασε την Ωραία Πύλη φυλάσσονται στον ναό της Παναγίας του Λουτρού, ενώ στον ενοριακό ναό της Σάμης φυλάσσεται ένα ακόμη θωράκιο αλλά και δύο από τις δεσποτικές εικόνες του τέμπλου, η εικόνα των Αγίων Φανέντων και της Παναγίας¹¹.

Εικ. 34 Αναπαράσταση του τέμπλου.

Εικ. 35 Εσωτερική παρειά του νότιο τοίχου. Διακρίνονται οι δοκοθήκες της ξύλινης στέγης.

Ο ναός στεγαζόταν με δίριχτη ξύλινη **στέγη** από την οποία δεν σώζεται κανένα στοιχείο εκτός από τις δοκοθήκες στον νότιο τοίχο. Εξωτερικά καλυπτόταν με κεραμίδια βυζαντινού τύπου κάποια από τα οποία διατηρούνται ακόμη στην απόληξη του νότιου τοίχου. Η αρχική στέγη του ναού βρισκόταν περίπου 30 εκ. χαμηλότερα, όπως μαρτυρούν τα αποτυπώματα των κεραμιδιών στο αρχικό εξωτερικό επίχρισμα. Σε μεταγενέστερη οικοδομική φάση οι εξωτερικοί τοίχοι υπερυψώθηκαν και κατασκευάστηκε νέα στέγη και το δεύτερο στρώμα του εξωτερικού επιχρίσματος. Εσωτερικά, σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες υπήρχε επίπεδη απλής μορφής «ουρανία».

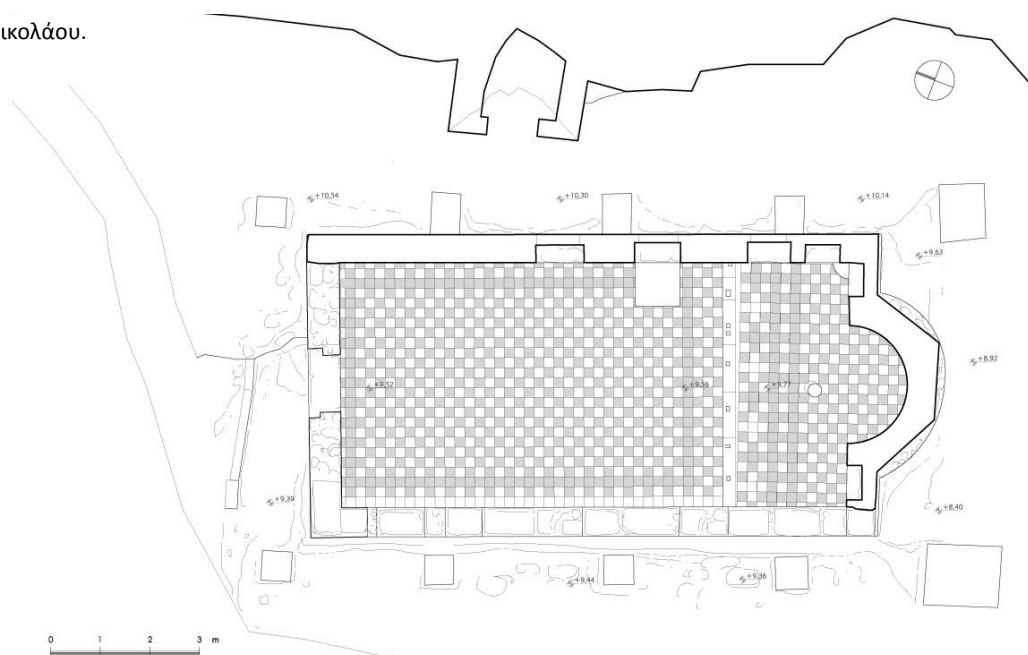

Εικ. 36 Απόληξη νότιου τοίχου. Λεπτομέρεια.

Εικ. 37 Απόληξη του νότιου τοίχου. Διακρίνονται τα σωζόμενα κεραμίδια αλλά και το ίχνος των κεραμιδιών της αρχικής στέγης.

Εικ. 38 Κάτοψη παρεκκλησίου Αγ. Νικολάου.

Εικ. 39 Γενική άποψη του ναού από τα νοτιοδυτικά.

Εικ. 40 Άποψη της κόγχης από τα βορειοανατολικά.

A.3.2 Παρεκκλήσιο Αγίου Νικολάου

Ο ναός του αγίου Νικολάου ακολουθεί τον τύπο της μονόκλιτης βασιλικής με ξύλινη στέγη. Έχει εσωτερικές διαστάσεις 10,20 x 4,90 μ. και εξωτερικές 11,40 x 6,10 μ. Το ιερό βήμα έχει μήκος 2,50 μ. και το δάπεδό του βρίσκεται ψηλότερα κατά μία βαθμίδα. Στην ανατολική πλευρά προεξέχει η ημικυκλική κόγχη του ιερού που εξωτερικά διαμορφώνεται ως τρίπλευρη. Δύο πολύ μικρότερες ορθογώνιες κόγχες διαμορφώνονται στο πάχος του ανατολικού τοίχου εκατέρωθεν της αψίδας του ιερού και μία τρίτη στο ανατολικό άκρο του βόρειου τοίχου χωρίς όμως να διακρίνονται στις εξωτερικές όψεις. Η πρόσβαση στο ναό εξασφαλίζεται από μία θύρα στον άξονα της δυτικής πλευράς, ενώ μία δεύτερη θύρα ανοιγόταν στον βόρειο τοίχο αλλά σήμερα είναι τοιχισμένη. Στον ίδιο τοίχο ανοίγονταν δύο επίσης τοιχισμένα ορθογώνια παράθυρα, ένα στον κυρίως ναό και ένα στο ιερό. Πιθανότατα παράθυρα ανοίγονταν και στον νότιο τοίχο ο οποίος όμως έχει σχεδόν πλήρως καταρρεύσει.

Οι περιμετρικοί **τοίχοι** έχουν πάχος περίπου 0,60 μ. Είναι κτισμένοι από αργολιθοδομή με μικρού και μεσαίου μεγέθους λίθους μεταξύ των οποίων παρεμβάλλονται πολλές λατύπες και σπασμένα κεραμίδια που συνδέονται με ισχυρό κονίαμα. Μεγαλύτεροι, λαξευμένοι λίθοι από την αρχαία ακρόπολη έχουν χρησιμοποιηθεί στη βάση και στις γωνίες του ναού.

Εικ. 41 Εξωτερική όψη της βόρειας θύρας.

Τα **ανοίγματα** του βόρειου τοίχου διαμορφώνονται με οριζόντια λίθινα ανώφλια και έχουν λίθινα εξωτερικά πλαίσια. Τόσο το πλαίσιο της θύρας όσο και των παραθύρων είναι ορθογώνια και έχουν απλή μορφή. Πάνω από το οριζόντιο ανώφλι της θύρας διακρίνεται στοιχειώδης τοξωτή ανακουφιστική διάταξη. Όμοια αετωματική διάταξη εμφανίζεται πάνω από το ανώφλι του ανατολικότερου παραθύρου στην εσωτερική παρειά του τοίχου.

Από τα **κουφώματα** δεν έχει σωθεί κανένα ίχνος εκτός από τις εγκοπές στερέωσης των εξώφυλλων στα πλαίσια των παραθύρων.

Εξωτερικά η τοιχοποιία καλυπτόταν από **επίχρισμα / πλατύ αρμολόγημα** που διατηρείται σε μικρή επιφάνεια στο νότιο άκρο της δυτικής όψης, σε σπαράγματα της βόρειας όψης και σε περιοχές της τρίπλευρης αψίδας στα ανατολικά.

Στον ανατολικό τοίχο και στο ανατολικό τμήμα του βόρειου τοίχου διατηρείται το αρχικό **εσωτερικό επίχρισμα** με τοιχογραφίες του 17ου αιώνα¹². Μεγάλη επιφάνεια επιχρίσματος διατηρείται επίσης στο δυτικό τμήμα, στη βάση του βόρειου τοίχου και του δυτικού.

¹² Ρηγάκου, Τοιχογραφίες Αγ. Νικολάου, 244.

Εικ. 42 Ο ανατολικός τοίχος του ιερού.

Εικ. 43 Φωτογραφία του Αγ. Νικολάου (1970-1980) από το αρχείο του Κοργιαλενείου Ιδρύματος. Σώζεται η Αγία Τράπεζα και υπολλείμματα του τέμπλου στο δάπεδο.

Εικ. 44 Φωτογραφία του Αγ. Νικολάου (1970-1980) από το αρχείο του Κοργιαλενείου Ιδρύματος. Διακρίνονται οι σωζόμενοι κίονες του τέμπλου.

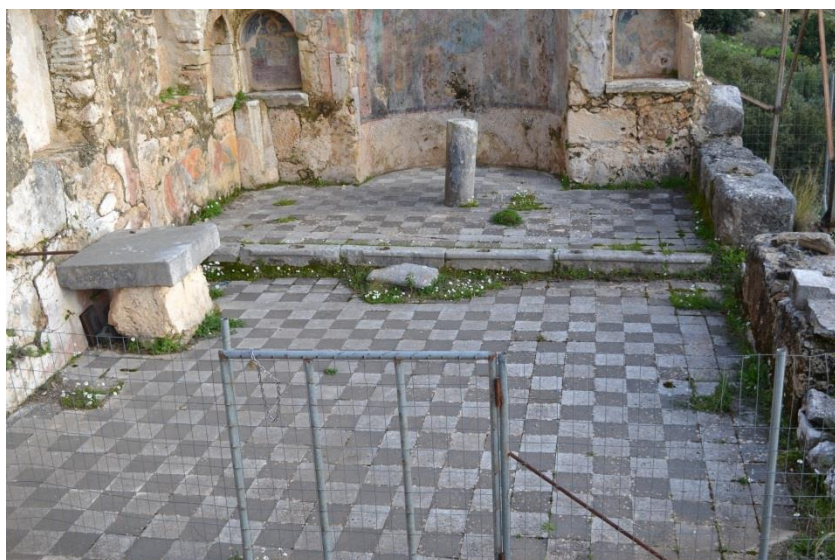
Στον χώρο του ιερού βήματος τα τόξα τόσο της κεντρικής αψίδας όσο και των πλευρικών κογχών διαμορφώνονται με **λίθινους θολίτες** που καλύπτονται από λεπτή στρώση κονιάματος. Η **Αγία Τράπεζα** αποτελείται από απλή ορθογώνια λίθινη πλάκα που στηρίζεται σε κίονα. Ο κίονας διατηρείται στη θέση του ενώ η λίθινη πλάκα που φαίνεται σε παλιά φωτογραφία δεν υπάρχει πια.

Το σημερινό **δάπεδο** τόσο του κυρίως ναού όσο και του ιερού είναι επιστρωμένο με τσιμεντένια πλακίδια λευκά και μαύρα σε ζατρκιοειδή διάταξη. Σειρά σταυρών σχηματίζεται στην περίμετρο του δαπέδου του κυρίως ναού και στο δυτικό τμήμα του δαπέδου του ιερού βήματος. Η βαθμίδα του ιερού είναι λίθινη και φέρει εγκοπές για την στήριξη του τέμπλου.

Σύμφωνα με την Τ. Ρηγάκου το ξύλινο **τέμπλο** σωζόταν μέχρι το 1953. Μετά την καταστροφή τμήματά του μεταφέρθηκαν και εν μέρει ενσωματώθηκαν στο τέμπλο της μονής Αγριλίων. Όσες εικόνες διασώθηκαν μεταφέρθηκαν στην Παναγία του Λουτρού¹³.

Ο ναός στεγαζόταν με δίριχτη ξύλινη **στέγη** από την οποία δεν σώζεται κανένα στοιχείο. Στην εσωτερική παρειά του βόρειου τοίχου διακρίνεται το ίχνος μιας νεώτερης στέγης ενός πρόχειρου κτίσματος που καταλάμβανε το δυτικό τμήμα του ναού. Με την κατασκευή αυτήν συνδέεται και η νεώτερη τράπεζα που εφάπτεται στον βόρειο τοίχο.

¹³ Ρηγάκου, Τοιχογραφίες Αγ. Νικολάου, 244.

Εικ. 45 Άποψη του δαπέδου και της λίθινης βαθμίδας του ιερού.

Εικ. 46 Άποψη του νότιου τοίχου του καθολικού (1970). Διακρίνεται η βορειοανατολική γωνία του νεώτερου ναού χωρίς επίχρισμα. (Αρχείο Π. Τόκκα).

Β. Παθολογία - Διάγνωση

Β.1 Κατάσταση διατήρησης – νεώτερες επεμβάσεις

Β.1.1 Καθολικό

Ο καταστροφικός σεισμός του 1953 προκάλεσε την κατάρρευση του μεγαλύτερου μέρους της ανωδομής του καθολικού με εξαίρεση τον νότιο τοίχο που διασώθηκε σε όλο του το ύψος και σχεδόν σε όλο το μήκος του. Το δυτικότερο τμήμα του μάλιστα κατεδαφίστηκε, σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες μετά τον σεισμό από κατοίκους της Σάμης λόγω της επικινδυνότητας που εγκυμονούσε η σημαντική του απόκλιση από την κατακόρυφο. Το γεγονός επιβεβαιώνεται από παλιά φωτογραφία του μοναστηριού λίγο μετά το σεισμό όπου φαίνεται ολόκληρο το δυτικό παράθυρο του νότιου τοίχου.

Ο ναός όπως και τα υπόλοιπα κτίσματα του μοναστηριού έμεινε εγκαταλειμμένος για τα επόμενα χρόνια. Το 1968 θεμελιώθηκε ο νέος ναός στα νοτιοδυτικά του καθολικού, ο οποίος αποπερατώθηκε το 1969 ή 1970.

Εικ. 47 Άποψη της μονής αμέσως μετά τους σεισμούς του 1953.

Εικ. 48 Το ανατολικό άκρο του νότιου τοίχου.

Πολλά χρόνια μετά, το 1996 σε ανασκαφική έρευνα στο Καθολικό από την αρχαιολόγο Τένια Ρηγάκου ανακαλύφθηκε η θρυμματισμένη πλάκα και ο κίονας της Αγίας Τράπεζας¹⁴, ενώ την επόμενη χρονιά απομακρύνθηκαν τα προϊόντα κατάρρευσης και αποκαλύφθηκε ξανά το δάπεδο του ναού από την 6η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων¹⁵.

Ουσιαστικά οι πρώτες εργασίες στερέωσης μετά τον σεισμό του 1953 πραγματοποιήθηκαν κατά τα έτη 2004-2006 στο πλαίσιο του ενιαίου έργου ανάδειξης – ανάπλασης αρχαιολογικών χώρων Κράνης, Σάμης και Αλακομενών Κεφαλονιάς και Ιθάκης, του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης που υλοποιήθηκε από την ΛΕ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων.

Στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος πραγματοποιήθηκε σφράγιση των ρωγμών με κονίαμα και κατασκευάστηκε η αντιστήριξη του νότιου τοίχου. Στερεώθηκε με κονίαμα η άνω επιφάνεια των τοίχων και συντηρήθηκε το δάπεδο του ιερού βήματος το οποίο αποτυπώθηκε και στη συνέχεια καλύφθηκε με χαλίκι. Κατά τους καθαρισμούς στο εσωτερικό του καθολικού και στον άμεσο περιβάλλοντα χώρο του αποκαλύφθηκαν πολλά αρχιτεκτονικά μέλη που αριθμήθηκαν και τοποθετήθηκαν στην νότια και βόρεια πλευρά του καθολικού, πέριξ του νεώτερου ναού και σε μια περιοχή στα νότια του οικοδομικού συγκροτήματος.

¹⁴ Αντζουλάτος, Φανέντες, 189.

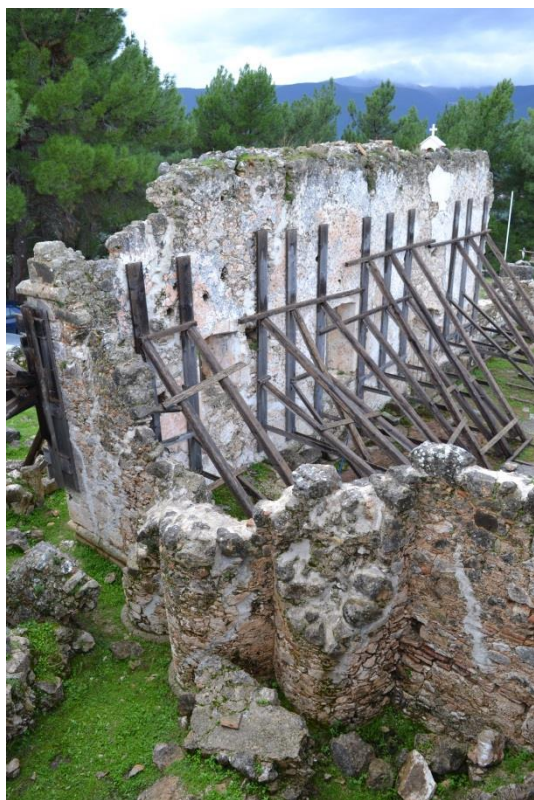
¹⁵ Αντζουλάτος, Προφορικές παραδόσεις, 597.

Εικ. 49 Το νότιο άκρο του ανατολικού τοίχου.

Εικ. 50 Η αντιστήριξη του νότιου τοίχου στο εσωτερικό του ναού.

Εικ. 51 Άποψη του καθολικού από τον πύργο.

Με τις τελευταίες επεμβάσεις στερέωσης τα μεγαλύτερα προβλήματα του καθολικού έχουν εν μέρει αντιμετωπιστεί αλλά η κατάστασή του παραμένει επισφαλής. Μεγαλύτερο κίνδυνο αντιμετωπίζει ο νότιος τοίχος που σώζεται σε μεγάλο ύψος κυρίως σε ενδεχόμενο νέας δυναμικής καταπόνησης. Ο κίνδυνος κατάρρευσης είναι μεγάλος αφενός λόγω των σημαντικών δομικών προβλημάτων του τοίχου και αφετέρου λόγω της χαλάρωσης των ξύλινων αντιστηρίξεων. Τα σοβαρότερα προβλήματα πέρα από τις βλάβες των ρηγματώσεων και των παραμορφώσεων που εμφανίζονται στον νότιο τοίχο αφορούν στην ρηγμάτωση και αποκόλληση των επιχρισμάτων, στην διάβρωση του συνδετικού κονιάματος της τοιχοποιίας και του κονιάματος του δαπέδου, στην ανάπτυξη βλάστησης στους τοίχους και κυρίως στο δάπεδο που οδηγεί σε θραύσεις των κεραμικών πλακών. Όλα τα παραπάνω προβλήματα απαιτούν άμεση αντιμετώπιση προκειμένου να αποφευχθεί η επιδείνωσή τους η οποία είναι ταχεία λόγω της διαρκούς έκθεσης του μνημείου στα καιρικά φαινόμενα.

Η εξελισσόμενη φθορά των δομικών στοιχείων του μνημείου, οι προσωρινές και εν μέρει ανεπαρκείς διατάξεις αντιστήριξής του, οι επιχώσεις και η παρουσία προϊόντων κατάρρευσης και διάσπαρτων αρχιτεκτονικών μελών στο εσωτερικό και στον περιβάλλοντα χώρο του μνημείου δημιουργούν εικόνα εγκατάλειψης που υποβαθμίζει την αρχαιολογική αξία του μνημείου. Πρόβλημα στην ανάδειξη του μνημείου συνιστά επίσης η ερειπιώδης κατάσταση των υπόλοιπων κτισμάτων του κτηριακού συγκροτήματος αλλά και η ανέγερση του νεώτερου ναού σε άμεση γειτνίαση με το καθολικό.

Εικ. 52 Άποψη του καθολικού από τα βόρεια. Στο βάθος ο νεώτερος ναός των Αγίων Φανέντων.

Εικ. 53 Η αψίδα του ιερού (1970-1980). Από το αρχείο του Κοργιαλενείου Ιδρύματος.

Εικ. 54 Ρωγμή στο τεταρτοσφαίριο της κόγχης του ιερού (1970-1980). Από το αρχείο του Κοργιαλενείου Ιδρύματος.

Β.1.2 Παρεκκλήσιο Αγίου Νικολάου

Στο παρεκκλήσιο του Αγίου Νικολάου κατά το σεισμό του 1953 καταστράφηκε ο νότιος και δυτικός τοίχος, διασώθηκαν όμως οι άλλοι δύο σε μεγάλο ύψος.

Το 1988 ξεκίνησαν εργασίες συντήρησης των τοιχογραφιών και παράλληλα κατασκευάστηκε ξύλινο προστατευτικό στέγαστρο με επικάλυψη από φύλλα λαμαρίνας¹⁶. Για την τοποθέτηση του στεγάστρου κατασκευάστηκαν θεμέλια από σκυρόδεμα σε επαφή με τους εξωτερικούς τοίχους. Το 2004 που ξεκίνησε το έργο του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης το στέγαστρο ήταν ημικαταστραμμένο σε κατάσταση ετοιμορροπίας. Απομακρύνθηκε και αντικαταστάθηκε από νέο σιδερένιο στέγαστρο, το οποίο επίσης έχει σήμερα καταστραφεί. Στο πλαίσιο των εργασιών ανάδειξης πραγματοποιήθηκε συντήρηση των τοιχογραφιών, συρραφή ρωγμών και στερέωση του βόρειου τοίχου κοντά στην βορειοανατολική γωνία. Τοποθετήθηκε επίσης περίφραξη στο ανατολικό τμήμα του ναού.

Κύριος στόχος των προηγούμενων επεμβάσεων ήταν η προστασία των τοιχογραφιών του παρεκκλησίου που αποτελούν σπάνιο δείγμα της μνημειακής ζωγραφικής του 17ου αιώνα στην Κεφαλονιά. Οι εργασίες συντήρησης αντιμετώπισαν σε κάποιο βαθμό τα σημαντικά προβλήματα των ρηγματώσεων που προκλήθηκαν με τους σεισμούς του 1953, αλλά δεν κατάφεραν να δημιουργήσουν συνθήκες διαρκούς προστασίας των τοιχογραφιών.

Εικ. 55 Ρωγμή πάνω από την κόγχη της πρόθεσης (1970-1980). Από το αρχείο του Κοργιαλενείου Ιδρύματος.

¹⁶ Αρχαιολογικό Δελτίο τ. 43 1988, Β1 Χρονικά, 85, πιν. 105β.

Η έλλειψη συντήρησης λόγω της απομακρυσμένης θέσης του μνημείου αφενός και των λειτουργικών προβλημάτων της αρχαιολογικής υπηρεσίας αφετέρου, είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή και των δύο στεγάστρων, ενός ξύλινου και ενός σιδερένιου, που κατασκευάστηκαν τα προηγούμενα χρόνια. Το μνημείο σήμερα παραμένει εκτεθειμένο στους καταστρεπτικούς παράγοντες της φύσης, που προκαλούν φθορές κυρίως στα επιχρίσματα και στο κονίαμα δομής των τοίχων. Η γενική κατάσταση διατήρησης του ναού επιβαρύνεται από τις ρηγματώσεις στην τοιχοποιία της βόρειας και ανατολικής πλευράς.

Η έλλειψη διαμορφωμένης πρόσβασης, τα υπολείμματα του καταστραμμένου στεγάστρου, οι επιχώσεις και η παρουσία προϊόντων κατάρρευσης στον περιβάλλοντα χώρο του μνημείου συνιστούν πρόβλημα στην ανάδειξη του μνημείου.

Εικ. 56 Άποψη του ναού από τα νοτιοδυτικά.

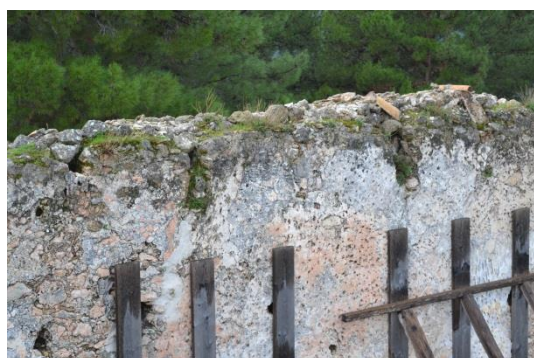
Εικ. 57 Άποψη του ναού από τα βορειοδυτικά.

Εικ. 58 Το δυτικό τμήμα του νότιου τοίχου.

Εικ. 59 Το ανατολικό άκρο του νότιου τοίχου.

Εικ. 60 Η απόληξη του νότιου τοίχου από το εσωτερικό.

Β.2 Καταγραφή και αξιολόγηση προβλημάτων

Παρακάτω αναλύεται η κατάσταση διατήρησης και τα προβλήματα των επιμέρους αρχιτεκτονικών στοιχείων.

Β.2.1 Καθολικό

Θεμελίωση

Για την διάγνωση της κατάστασης θεμελίωσης απαιτείται η διενέργεια διερευνητικών τομών πριν την έναρξη των εργασιών αποκατάστασης ειδικά στην νοτιοδυτική γωνία του ναού, όπου παρατηρείται τοπική καθίζηση.

Τοιχοποιίες

Τα σοβαρότερα προβλήματα εντοπίζονται στον νότιο τοίχο, που σώζεται σε όλο το ύψος του. Παρατηρούνται ρηγματώσεις και απόκλιση από την κατακόρυφο κυρίως των δύο ακραίων τμημάτων του (η μεγαλύτερη απόκλιση μετρήθηκε στην νοτιοανατολική γωνία 12εκ. προς τα νοτιοανατολικά). Οι μεγαλύτερες από τις ρωγμές έχουν επισκευαστεί κατά το διάστημα 2004-2006 με κονίαμα και ενσφήνωση λίθων και δεν φαίνεται να παρουσιάζουν περαιτέρω διεύρυνση. Η απόκλιση του ανατολικού τμήματος του τοίχου από την κατακόρυφο και ειδικότερα της νοτιοανατολικής γωνίας έχει αντιμετωπιστεί με ξύλινες διατάξεις αντιστήριξης, η λειτουργία των οποίων έχει αποδυναμωθεί λόγω της διάβρωσης του υλικού και της χαλάρωσης των συνδέσεων. Στις άλλες τρεις πλευρές του ναού που διατηρούνται σε ύψος 1,5 έως 2 μέτρων τα προβλήματα ρηγματώσεων είναι περιορισμένα και εντοπίζονται κυρίως στον δυτικό και ανατολικό τοίχο και εντονότερα στα νότια τμήματά τους.

Εκτός από τις παραπάνω βλάβες, στα προβλήματα της τοιχοποιίας περιλαμβάνεται η κατά τόπους διάβρωση και απώλεια του κονιάματος δομής, που παρατηρείται κυρίως στις περιοχές των ρηγματώσεων και αποκόλλησης των επιχρισμάτων. Σημαντικό πρόβλημα συνιστά επίσης η εισροή υδάτων στο εσωτερικό της τοιχοποιίας από την άνω επιφάνεια του νότιου τοίχου που μένει ακάλυπτη. Το πρόβλημα αυτό έχει αντιμετωπιστεί στις υπόλοιπες πλευρές με αρμολόγημα της άνω επιφάνειας.

Εικ. 61 Η κόγχη της πρόθεσης. Διακρίνεται επίσης το λίθινο πλαίσιο της κόγχης στον βόρειο τοίχο του ιερού.

Εικ. 62 Η δυτική παρειά της νότιας θύρας.

Εικ. 63 Το βορειοδυτικό τμήμα του δαπέδου του κυρίως ναού.

Τόξα - Θολοδομία

Το τεταρτοσφαίριο και το τόξο μετώπου της κεντρικής κόγχης του ιερού έχουν τελείως καταστραφεί. Στις μικρότερες κόγχες οι θόλοι σώζονται εν μέρει, ενώ από τα λίθινα τοξωτά πλαίσια τους διατηρούνται στη θέση τους μόνο λίγα μέλη. Αρκετοί από τους θολίτες των τοξωτών πλαισίων έχουν εντοπιστεί στο εσωτερικό του ναού.

Επιχρίσματα

Τα επιχρίσματα τόσο στο εσωτερικό όσο και εξωτερικά του ναού παρουσιάζουν ρηγματώσεις και αποκολλήσεις, αλλά και διάβρωση της επιφάνειάς τους (βλ. μελέτη συντήρησης).

Ανοίγματα

Από τα ανοίγματα του ναού διατηρούνται ολόκληρα τα δύο ανατολικότερα παράθυρα της νότιας πλευράς και η νότια θύρα. Ημικαταστραμμένα σώζονται τα ανοίγματα της βόρειας θύρας, της δυτικής θύρας και του δυτικού παραθύρου της νότιας πλευράς. Εκτός από τα γενικά προβλήματα της τοιχοποιίας (ρηγματώσεις, διάβρωση κονιαμάτων κλπ) τα ανοίγματα παρουσιάζουν διανοίξεις αρμών στους θολίτες των ανωφλίων τους (κυρίως στην νότια θύρα και το παράθυρο του ιερού), κατάρρευση της εσωτερικής παρειάς (στην δυτική πλευρά της νότιας θύρας και στις δύο πλευρές της βόρειας θύρας) και προβλήματα που σχετίζονται με τα λίθινα πλαίσιά τους. Ακέραιο το πλαίσιο διατηρείται μόνο στο κεντρικό παράθυρο της νότιας πλευράς ενώ σε κανένα άνοιγμα δεν διατηρείται το γείσο. Τα σωζόμενα πλαίσια παρουσιάζουν μετατοπίσεις και περιορισμένες θραύσεις μελών.

Δάπεδο

Το δάπεδο του ιερού έχει συντηρηθεί και παραμένει καλυμμένο με χαλίκι. Στο δάπεδο του κυρίως ναού παρατηρείται διάβρωση του κονιάματος στους αρμούς και θραύσεις των κεραμικών πλακών. Το πρόβλημα είναι εντονότερο στο δυτικό τμήμα, όπου παρατηρείται κατακερματισμός και τοπικά απώλειες πλακών.

Αγία Τράπεζα

Από την Αγία Τράπεζα έχουν εντοπιστεί οχτώ θραύσματα που έχουν πρόχειρα συναρμολογηθεί στο εσωτερικό του ναού. Λείπουν οι δύο γωνίες της στενής πλευράς.

Περιβάλλον χώρος

Μεγάλο πρόβλημα στον άμεσο περιβάλλοντα χώρο του ναού αποτελεί η κακή κατάσταση διατήρησης του ανατολικού περιβόλου στα νότια του αρχαίου πύργου, που απαιτεί άμεση αντιμετώπιση. Πρόβλημα συνιστά επίσης η μεγάλη επίχωση στην ανατολική πλευρά του ναού, που σχετίζεται αφενός με την παρουσία υγρασίας στον ανατολικό τοίχο αλλά και την ανάδειξη του ναού.

Β.2.1 Παρεκκλήσιο Αγίου Νικολάου

Θεμελίωση

Δεν φαίνεται να υπάρχουν προβλήματα που να σχετίζονται με την θεμελίωση του μνημείου. Για την ακριβή διάγνωση της κατάστασης θεμελίωσης απαιτείται η διενέργεια διερευνητικών τομών πριν την έναρξη των εργασιών αποκατάστασης.

Τοιχοποιίες

Τα σοβαρότερα προβλήματα εντοπίζονται στον ανατολικό τοίχο, που διατηρεί τον γραπτό του διάκοσμο. Παρατηρείται πλήθος ρηγματώσεων, οι περισσότερες από τις οποίες έχουν σφραγιστεί στο πλαίσιο εργασιών συντήρησης κατά το διάστημα 2004-2006. Στο βόρειο τοίχο παρατηρούνται επίσης επισκευασμένες ρωγμές ειδικά κοντά στην βορειοανατολική γωνία. Εκτός από τις ρηγματώσεις, που οφείλονται στη σεισμική δραστηριότητα, στα προβλήματα της τοιχοποιίας περιλαμβάνεται η κατά τόπους διάβρωση και απώλεια του κονιάματος δομής, ενώ σημαντικό πρόβλημα συνιστά επίσης η εισροή υδάτων στο εσωτερικό της τοιχοποιίας από την άνω επιφάνεια των τοίχων που μένει εκτεθειμένη.

Τόξα - Θολοδομία

Τόσο το τεταρτοσφαίριο όσο και το τόξο μετώπου της κεντρικής κόγχης του ιερού διατηρούνται σε καλή κατάσταση με προβλήματα ρηγματώσεων αντίστοιχα με εκείνα της τοιχοποιίας. Το

Εικ. 64 Η απόληξη του ανατολικού τοίχου.

Εικ. 65 Άποψη της κόγχης του ιερού από τα νοτιοανατολικά.

Εικ. 66 Η κάλυψη του τεταρτοσφαιρίου της κόγχης.

εξωράχιο του θόλου καλύπτεται με πατητό κονίαμα που διατηρείται σε όλη την επιφάνεια αλλά παρουσιάζει ρηγματώσεις που επιτρέπουν την εισροή υδάτων στην θολοδομία. Ιδιαίτερα έντονο είναι το πρόβλημα στην επαφή του θόλου με τον ανατολικό τοίχο. Σε καλή σχετικά κατάσταση διατηρούνται τα τόξα των πλευρικών κογχών του ανατολικού τοίχου, ενώ το τόξο της κόγχης στον βόρειο τοίχο του ιερού παρουσιάζει παραμόρφωση, που έχει σταθεροποιηθεί με τις παλαιότερες επισκευές της τοιχοποιίας.

Επιχρίσματα - Αρμολογήματα

Τα επιχρίσματα στο εσωτερικό του ναού παρουσιάζουν ρηγματώσεις και αποκολλήσεις, κυρίως στο δυτικό τμήμα του βόρειου τοίχου. Τα εξωτερικά επιχρίσματα – αρμολογήματα διατηρούνται σε μέτρια κατάσταση με εκτεταμένα προβλήματα διάβρωσης της επιφάνειάς τους (αναλυτικά για τα κονιάματα βλ. μελέτη συντήρησης).

Ανοίγματα

Σε σχετικά καλή κατάσταση διατηρούνται τα δύο τοιχισμένα παράθυρα και η επίσης τοιχισμένη θύρα του βόρειου τοίχου. Η παραμόρφωση που εμφανίζεται στο ανώφλι του ανατολικότερου παραθύρου, στην εσωτερική παρειά του τοίχου, οφείλεται στην ευρύτερη αποδιοργάνωση του ανατολικού τμήματος του βόρειου τοίχου και έχει αντιμετωπιστεί με βαθύ αρμολόγημα και σφράγιση των ρωγμών. Καταστραμμένο είναι το άνοιγμα της δυτικής θύρας, που σώζεται σε πολύ μικρό ύψος. Μέλη από το λίθινο πλαίσίό του βρίσκονται στην δυτική πλευρά του ναού.

Δάπεδο

Το νεώτερο δάπεδο του ναού από τσιμεντένια πλακίδια διατηρείται σε καλή κατάσταση με περιορισμένα προβλήματα θραύσεων και καθιζήσεων.

Περιβάλλον χώρος

Πρόβλημα στον άμεσο περιβάλλοντα χώρο του ναού αποτελεί η επίχωση στη νότια, δυτική και βόρεια πλευρά του ναού αλλά και η παρουσία των θεμελίων από σκυρόδεμα για την στερέωση του στεγάστρου.

Εικ. 67 Η βόρεια κόγχη του ιερού και το ανατολικό παράθυρο του βόρειου τοίχου. Διακρίνονται τα κονιάματα επισκευής των ρωγμών.

Εικ. 68 Τα λίθινα μέλη του πλαισίου της δυτικής θύρας.

Εικ. 69 Άποψη του δαπέδου και της λίθινης βαθμίδας του ιερού.

Γ. Πρόταση

Γ.1 Αξιολόγηση

Παρά την μεγάλη καταστροφή που έχει υποστεί, η μονή των Αγίων Φανέντων παρουσιάζει εξαιρετικό ιστορικό και αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Το καθολικό της μονής αλλά και το παρεκκλήσιο του Αγίου Νικολάου αποτελούν σπάνια δείγματα της αρχιτεκτονικής του 17ου αιώνα στην Κεφαλονιά, που έχουν διασωθεί, έστω και με εκτεταμένες βλάβες, από την καταστρεπτική σεισμική δραστηριότητα και μάλιστα χωρίς μεταγενέστερες επεμβάσεις και αλλοιώσεις των αρχικών τους μορφολογικών χαρακτηριστικών. Επιπρόσθετη αξία στο μνημειακό σύνολο, λόγω σπανιότητας αλλά και καλλιτεχνικής αξίας, προσδίδουν οι σωζόμενες τοιχογραφίες του Αγίου Νικολάου που χρονολογούνται επίσης στον 17ο αιώνα. Η φυσική ομορφιά του τοπίου και η αρχαιολογική αξία της ευρύτερης περιοχής με κτηριακά κατάλοιπα που μαρτυρούν την διαχρονική ανθρώπινη δραστηριότητα από την αρχαιότητα μέχρι το πρόσφατο παρελθόν, συμβάλουν στην ανάδειξη του ιδιαίτερου χαρακτήρα του μνημειακού συνόλου.

Αδιαμφισβήτητη και ιδιαίτερα σημαντική, τέλος, είναι η θρησκευτική αξία του μνημείου ως τόπου λατρείας των Αγίων Φανέντων για περισσότερο από εφτά αιώνες, που το καθιστά άρρηκτα συνδεδεμένο με την τοπική ιστορία και την μνήμη της τοπικής κοινωνίας.

Γ.2 Στόχοι και αρχές της επέμβασης

Οι προηγηθείσες επεμβάσεις συντήρησης βοήθησαν στην διατήρηση των μνημείων αλλά δεν εξασφάλισαν την αποτελεσματική προστασία τους, λαμβάνοντας υπόψιν την διαρκή φθορά των δομικών στοιχείων και των τοιχογραφιών που παραμένουν εκτεθειμένα στα καιρικά φαινόμενα και κυρίως την υψηλή σεισμικότητα της περιοχής. Δεδομένης της εξαιρετικής σημασίας των μνημείων απαιτείται μία ολοκληρωμένη επέμβαση αποκατάστασης που θα έχει ως στόχο:

- α. την στερέωση και την συντήρηση του μνημείου, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι φθορές και να αποφευχθεί η περαιτέρω επιδείνωση της κατάστασης διατήρησής του,
- β. την ανάδειξη της ιστορικής, αρχαιολογικής, καλλιτεχνικής και θρησκευτικής αξίας του μνημείου, και
- γ. την εξασφάλιση συνθηκών διαρκούς προστασίας του.

Η προτεινόμενη επέμβαση βασίζεται στις γενικά παραδεκτές αρχές που απορρέουν από τις διεθνείς συνθήκες για την προστασία των μνημείων σε συνδυασμό με τις ειδικές συνθήκες και τα δεδομένα του συγκεκριμένου αντικειμένου μελέτης. Οι βασικότερες από τις αρχές αυτές είναι :

- α. Η διατήρηση της αυθεντικότητας του μνημείου μέσω της διατήρησης των περισσότερων, κατά το δυνατόν, από τα αυθεντικά αρχιτεκτονικά του στοιχεία.
- β. Η χρήση, όπου είναι δυνατόν, παραδοσιακών υλικών και τρόπων δομής, βελτιωμένων αν αυτό θεωρηθεί απαραίτητο. Όπου τα παραδοσιακά υλικά και οι τρόποι δομής κρίνονται ακατάλληλα ή ανεπαρκή είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν δοκιμασμένα νέα υλικά και σύγχρονες μέθοδοι.
- γ. Η διάκριση από τα αυθεντικά μέρη του μνημείου τυχόν σύγχρονων προσθηκών που κρίνονται απαραίτητες για λειτουργικούς ή άλλους λόγους.
- δ. Η συντήρηση των μνημείων με συνεχή και μόνιμη φροντίδα για την διατήρηση τους μέσω της χρήσης τους.

Γ.3 Παρουσίαση της επέμβασης

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων τόσο για το Καθολικό όσο και για τον ναό του Αγίου Νικολάου εκτός από την συντήρηση των τοιχογραφιών και την στερέωση των δομικών στοιχείων που σώζονται (τοιχών, ανοιγμάτων, δαπέδων, επιχρισμάτων κλπ) προτείνεται η πλήρης αποκατάσταση τους με συμπλήρωση καθ' ύψος των τοίχων και κατασκευή νέας ξύλινης στέγης, δεδομένου ότι και για τους δύο ναούς υπάρχουν τα διαθέσιμα στοιχεία για τον υπολογισμό του τελικού τους ύψους.

Η αποκατάσταση του κελύφους θα επιτρέψει την επαναλειτουργία των ναών που εκτός από την ικανοποίηση των θρησκευτικών και λειτουργικών αναγκών της τοπικής κοινωνίας θα εξασφαλίσει με τον καλύτερο τρόπο την διαρκή προστασία των μνημείων μέσω της χρήσης τους.

Η καθ' ύψος συμπλήρωση των τοίχων και ειδικά η κατασκευή της στέγης, που θα εξασφαλίσει μία, έστω στοιχειώδη, διαφραγματική λειτουργία στην στέψη του κτηρίου, θα συμβάλουν στην βελτίωση της ευστάθειας και της στατικής επάρκειας των ελεύθερα ιστάμενων τοίχων, χωρίς τις απαραίτητες σήμερα αντιστηρίξεις. Επιπλέον η πλήρης αποκατάσταση του κελύφους θα προστατέψει με τον καλύτερο τρόπο τα υποκείμενα δομικά στοιχεία και κυρίως τις σημαντικές τοιχογραφίες του Αγίου Νικολάου ιδίως σε σύγκριση με ένα στεγαστρο που δεν παρέχει επαρκή προστασία από τον άνεμο ή το ανεμόβροχο και επιτρέπει την είσοδο ζώων και πουλιών. Με αυτόν τον τρόπο θα επιτραπεί η απομάκρυνση των κατασκευών αντιστήριξης και του στεγάστρου που δημιουργούν πρόβλημα στην ανάδειξη των μνημείων και απαιτούν συνεχή συντήρηση επιβαρύνοντας διαρκώς τον προϋπολογισμό των μνημείων με το πρόσθετο κόστος της συντήρησής τους. Άλλωστε η καταστροφή των δύο προηγούμενων στεγάστρων του Αγίου Νικολάου και η ταχεία φθορά των αντιστηρίξεων του καθολικού των Αγίων Φανέντων αποδεικνύουν την δυσκολία της συντήρησης τέτοιων κατασκευών ιδιαίτερα λόγω της απομακρυσμένης θέσης των μνημείων και των δεδομένων λειτουργικών προβλημάτων της αρχαιολογικής υπηρεσίας.

Ένα ακόμη πλεονέκτημα της συγκεκριμένης πρότασης αποτελεί το ότι η πλήρης αποκατάσταση θα επιτρέψει την επανένταξη πλήθους αρχιτεκτονικών μελών (πλαίσια ανοιγμάτων, θολίτες από τα τόξα μετώπου των κογχών του ιερού, κοσμήτες, κλπ) που βρίσκονται τώρα διάσπαρτα στο χώρο. Στην κατασκευή του τέμπλου επίσης θα επανενταχθούν τα μέλη και οι εικόνες του τέμπλου που βρίσκονται φυλαγμένα σε διάφορες θέσεις.

Η αποκατάσταση του καθολικού θα καταστήσει δυνατή την απομάκρυνση του νεώτερου ναού των Αγίων Φανέντων, γεγονός που θα αναβαθμίσει το μνημείο και τον περιβάλλοντα χώρο του.

Είναι φανερό από τα παραπάνω ότι η πρόταση πλήρους αποκατάστασης παρέχει πολλά πλεονεκτήματα για την προστασία των μνημείων και την εξασφάλιση ηπιότερων επεμβάσεων στο μέλλον. Αποτελεί άλλωστε μια παραδοσιακή πρακτική για την επανάχρηση ερειπωμένων ναών που συνηθιζόταν διαχρονικά.

Αναλυτικά για κάθε ναό προτείνονται οι παρακάτω επεμβάσεις:

Γ.3.1 Καθολικό

- Απομάκρυνση των επιχώσεων και των προϊόντων κατάρρευσης από την ανατολική και τη βόρεια πλευρά του ναού. Διαλογή οικοδομικού υλικού.
- Στερέωση και ενίσχυση της στατικής επάρκειας των τοίχων με αποξήλωση εσωτερικών επιχρισμάτων, λιθοσυρραφή ρωγμών, βαθύ αρμολόγημα, συμπλήρωση εξωτερικών επιχρισμάτων και εφαρμογή ενεμάτων.
- Συμπλήρωση καθ' ύψος της τοιχοποιίας με νέα λιθοδομή, όμοια προς την υπάρχουσα.
- Συμπλήρωση – αποκατάσταση λίθινου κοσμήτη στο ανατολικό τμήμα του ναού.
- Αποκατάσταση των ανοιγμάτων με επαναχρησιμοποίηση των διάσπαρτων αρχιτεκτονικών μελών.

- Αποκατάσταση των λίθινων τοξωτών πλαισίων στις κόγχες του ιερού βήματος με επαναχρησιμοποίηση των διάσπαρτων αρχιτεκτονικών μελών.
- Ανακατασκευή του τεταρτοσφαιρίου της κεντρικής κόγχης με λίθινους θολίτες ή αργολιθοδομή.
- Κατασκευή περιμετρικού διαζώματος από οπλισμένο σκυρόδεμα στη στέψη των τοίχων.
- Κατασκευή νέας ξύλινης στέγης, που θα επικαλυφθεί με κεραμίδια βυζαντινού τύπου.
- Κατασκευή νέων εσωτερικών επιχρισμάτων.
- Κατασκευή νέων ξύλινων καρφωτών κουφωμάτων.
- Συντήρηση και αρμολόγημα του δαπέδου.
- Κατασκευή νέου ξύλινου τέμπλου.
- Συντήρηση Αγίας Τράπεζας με συγκόλληση θραυσμάτων και συμπλήρωση. Επανατοποθέτηση της Αγίας Τράπεζας σε νέα βάση.
- Επεμβάσεις μικρής κλίμακας (καθαρισμοί, απομάκρυνση διάσπαρτων μελών) για τη διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου και της πρόσβασης από το δρόμο.

Γ.3.2 Παρεκκλήσιο Αγ. Νικολάου

- Απομάκρυνση των επιχώσεων και των προϊόντων κατάρρευσης από την νότια πλευρά του ναού. Διαλογή οικοδομικού υλικού.
- Διενέργεια ανασκαφικών τομών για την διερεύνηση του παλαιότερου δαπέδου.
- Στερέωση – συντήρηση τοιχογραφιών.
- Στερέωση των τοίχων με αποξήλωση εσωτερικών επιχρισμάτων του δυτικού τμήματος, λιθοσυρραφή ρωγμών, αρμολόγημα, και εφαρμογή ενεμάτων.
- Συμπλήρωση καθ' ύψος της τοιχοποιίας με νέα λιθοδομή, όμοια προς την υπάρχουσα.

- Συμπλήρωση – αποκατάσταση λίθινου κοσμήτη στην απόληξη της ανατολικής κόγχης.
- Αποκατάσταση της δυτικής θύρας με επαναχρησιμοποίηση των διάσπαρτων αρχιτεκτονικών μελών του λίθινου πλαισίου της. Κατασκευή νέων παραθύρων στη νότια πλευρά. Για την θέση τους αλλά και για τις τελικές διαστάσεις και τις αναλογίες τους θα συνεκτιμηθούν τα στοιχεία που θα προκύψουν από τη διερεύνηση των προϊόντων κατάρρευσης του νότιου τοίχου.
- Κατασκευή περιμετρικού διαζώματος από οπλισμένο σκυρόδεμα στη στέψη των τοίχων.
- Κατασκευή νέας ξύλινης στέγης, που θα επικαλυφθεί με κεραμίδια βυζαντινού τύπου.
- Κατασκευή νέων εσωτερικών επιχρισμάτων.
- Κατασκευή νέων ξύλινων καρφωτών κουφωμάτων.
- Αποξήλωση τσιμεντοπλακιδίων δαπέδου και κατασκευή νέου δαπέδου από κεραμικές πλάκες, εκτός αν βρεθεί παλαιότερο δάπεδο.
- Κατασκευή νέου ξύλινου τέμπλου.
- Αποκατάσταση Αγίας Τράπεζας με τοποθέτηση νέας πλάκας στον σωζόμενο κίονα.
- Επεμβάσεις μικρής κλίμακας (καθαρισμοί, απομάκρυνση διάσπαρτων μελών) για τη διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου και της πρόσβασης από το δρόμο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γ. Φ. Αντζουλάτος, 1994, «Το Μοναστήρι των Αγίων Φανέντων στην Κεφαλονιά κατά τις μαρτυρίες περιηγητών του ΙΘ' αιώνα», *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 6, 279-291.
- Γ. Φ. Αντζουλάτος, 1999, «Οι Φανέντες Άγιοι Μάρτυρες στην Κεφαλονιά», *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 8, 177-207.
- Γ. Φ. Αντζουλάτος, 2005, *Οι Άγιοι Φανέντες. Οι ομολογητές άγιοι της Κεφαλονιάς Γρηγόριος – Θεόδωρος – Λέων*, Αθήνα 2005.
- Γ. Φ. Αντζουλάτος, 2008, «Οι προφορικές περί των Αγίων Φανέντων παραδόσεις και η τεκμηρίωσή τους», στο Γ.Ν. Μοσχόπουλος (επιμ.) *Λαογραφία-Εθνογραφία στα Επτάνησα, Γηγενή στοιχεία - Επιρροές - Αφομοιώσεις - Σύγχρονη πραγματικότητα*, Πρακτικά Συνεδρίου, Αργοστόλι 2008, 589-604.
- Δ. Ρηγάκου, 1996, «Η Μονή των Αγίων Φανέντων Σάμης και οι τοιχογραφίες του ναού του Αγίου Νικολάου», στο Γ.Ν. Μοσχόπουλος (επιμ.) *Κεφαλονιά, Ένα Μεγάλο Μουσείο*, Αργοστόλι 1996, τομ. 3, 242-248.
- Η. Τσιτσέλης, 1960, *Κεφαλληνιακά Σύμμικτα*: 374-376. Αθήνα: Τύποις Μηνά Μυρτίδη.